

Święty Józef Oblubieniec w prawosławnej hymnografii liturgicznej

igumen Pantelejmon (Karczewski)

Monaster Zwiastowania NMP w Supraślu, Polska

ORCID: 0000-0003-0829-1781

pantelejmon.karczewski@gmail.com

rev. Karczewski P., *Saint Joseph the Betrothed in the Orthodox liturgical hymnography*, Elpis, 24 2022: 63-68.

Abstract: The figure of Joseph, married to the Mother of God, is relatively little known in the Orthodox tradition. At the same time, it is very interesting from a liturgical point of view. The hymnography of the day of his remembrance, and especially of the Royal Hours of Christmas Eve, deals in a special way with the question of the doubts he had in connection with the pregnancy of the Blessed Virgin Mary. The liturgical texts also deal with the question of the age of Joseph, who is usually defined as an elder.

Streszczenie: Postać Józefa, zaślubionego Bogurodzicy jest w tradycji prawosławnej dość słabo znana. Jednocześnie jest bardzo interesująca z liturgicznego punktu widzenia. Hymnografia dnia jego pamięci, a zwłaszcza królewskich godzin wigilii Bożego Narodzenia, porusza w sposób szczególny temat wątpliwości, jakie miał on w związku z brzemiennością Najświętszej Marii. Teksty liturgiczne poruszają także zagadnienie wieku Józefa, który określane jest przeważnie jako starzec.

Key-words: Joseph, betrothed, Christmas, Theotokos, hymnography

Słowa-klucze: Józef, Oblubieniec, Boże Narodzenie, Bogurodzica, hymnografia

Jedną z bardziej tajemniczych, a jednocześnie ważnych postaci Ewangelii jest Józef, z którym zaślubiona była Bogurodzica, opiekun Jezusa Chrystusa. Jego imię Ewangelie wymieniają czternaście razy, nie podając jednak zbyt wiele szczegółów o tej wyjątkowej osobie.

Szczególnie interesująca jest postać Józefa Oblubieńca (gr. Ἰωσήφ ὁ Μνηστὼρ, cs. Иосиф Обручник) z punktu widzenia liturgicznego. O ile bowiem Kościół zachodni wyjątkowo rozwinął kult tego świętego, dedykując mu nawet oddzielny miesiąc w roku (marzec), a nawet osobną subdyscyplinę teologiczną o nazwie józefologia, o tyle w tradycji prawosławnej zdecydowanie nie jest on tak znany i tak czczony. Niemniej jednak hymnografia i kalendarz liturgiczny nie zapominają o tak ważnej postaci. Co więcej, jego kult na Wschodzie był o wiele wcześniejszy.

We wspomnieniach kalendarza liturgicznego Józef Oblubieniec jest jednym z trzech Józefów. Poza nim hymnografia oddaje szczególne miejsce dwóm innym biblijnym postaciom noszącym to imię – obu w Wielkim Tygodniu. Pierwszym z nich jest starotestamentowy Józef, syn Jakuba. Kluczowy element jego życia – wywyższenie do wysokiej godności króla Egiptu po sprzedaniu przez braci – jest przedstawiany jako praobraz Zmartwychwstania Chrystusa. Historia tego bohatera Księgi Rodzaju jest w sposób szczególny rozważana w nabożeństwie Wielkie-

go Poniedziałku. Drugim z Józefów jest Józef z Arymatei, który wraz z Nikodemem dokonał pochówku Zbawiciela. Jego imię pada wielokrotnie w hymnach wieczerni Wielkiego Piątku i jutrzni Wielkiej Soboty. Ponadto osobnym dniem wspomnienia tego bohatera Ewangelii jest trzecia niedziela po święcie Paschy (przypadająca dwa tygodnie po Zmartwychwstaniu), kiedy wspomniany jest wraz z niewiastami niosącymi wonności – jako jeden z głównych drugoplanowych postaci wydarzenia Zmartwychwstania.

1. Święty Józef w nabożeństwie

Dzień pamięci

Najstarsze praktyki kultu św. Józefa wcale nie wiązały jego pamięci z Bożym Narodzeniem. Tradycja koptyjska celebrowała pamięć Oblubieńca w 26. dzień miesiąca abi-ba (20 lipca). Po dzień dzisiejszy ta data widnieje chociażby w etiopskim kalendarzu.

Tradycja bizantyjska łączyła św. Józefa z Narodzeniem Chrystusa, wyznaczając niedzielę po tymże święcie na dzień wspólnej pamięci trzech krewnych Zbawiciela według ciała, co odzwierciedlone jest w kalendarzu liturgicznym do dziś. Stałym bowiem elementem obchodów większych świąt jest modlitewna cześć oddawana zwią-

zany z danym wydarzeniem osobom w kolejnym dniu lub dniach. Analogię można dostrzec choćby w przypadku Narodzenia Bogurodzicy (pamięć świętych Joachima i Anny), Objawienia Pańskiego (pamięć św. Jana Chrzciciela), Spotkania Pańskiego (pamięć św. Symeona). Niedziela po Bożym Narodzeniu nazywana jest Niedziela Bożych Ojców lub Bożych Przodków (gr. Θεοπατόρων, cs. Borooreu). To wspólne wspomnienie trzech postaci – proroka Dawida, sprawiedliwego Józefa i apostoła Jakuba, brata Pańskiego, z których wszyscy byli krewnymi Jezusa Chrystusa według ciała. Teksty tego dnia kontynuują tematykę bożonarodzeniową, wychwalając postaci trzech świętych. Jeśli święto Bożego Narodzenia wypada w niedzielę, wspomnienie to przekładane jest na drugi dzień święta – poniedziałek. W niedzielę po Bożym Narodzeniu świętuje się wówczas Obrzezanie Pańskie przypadające w ósmy dzień po narodzinach.

W znaczeniu teologicznym św. Józef związany jest też z Niedziela przed Bożym Narodzeniem, zwaną Niedziela Ojców (Крюков, 2012). To dzień wspomnienia starotestamentowych sprawiedliwych – przodków Chrystusa. Nie znalazło to jednak żadnego przełożenia na praktyczne liturgiczne elementy celebracji.

Warto wspomnieć o obecności w kalendarzu oddzielnego święta – objawienia się anioła Józefowi (Zwiastowanie Józefa). Tradycja etiopska przewiduje jego celebrację 16 dnia miesiąca sane (10 czerwca), chaldejska w pierwszą niedzielę przed Bożym Narodzeniem, syryjska jakobicka i marionicka w drugą niedzielę, ormiańska zaś w szósty poniedziałek po Podwyższeniu Krzyża Pańskiego (Крюков, 2012).

Źródła hymnów ku czci św. Józefa

Materiał hymnograficzny dnia pamięci św. Józefa (niedzieli po Narodzeniu Chrystusa) nie jest obfity. W kanonie teże niedzieli św. Józef jest jedynie drugoplanowym bohaterem, o którym padają jedynie wzmianki: „Wraz z magami oddajmy pokłon narodzonemu i z aniołami i Józefem radujmy się” (*Минея. Декабрь*, s. 390, tłum. aut.), „Boże wcielony, który zechciałeś zrodzić się z Czystej Dziewicy, Chwała Tobie, Chwała Tobie – wołał Józef” (*Минея. Декабрь*, s. 390, tłum. aut.).

O ile w dniu pamięci św. Józefa, jemu samemu poświęca się stosunkowo niewiele uwagi, o tyle szczególnie miejsce posiada on w nabożeństwie królewskich godzin w wigilię Narodzenia Chrystusa. Na każdej z czterech godzin śpiewana jest stichera odnosząca się tematycznie do wątpliwości św. Józefa, wynikłych z faktu brzemienności Najświętszej Dziewicy. Cykl tekstów zostanie szczegółowo omówiony w dalszej części niniejszego artykułu.

Postać św. Józefa pojawia się także w głównym hymnie wigilii Bożego Narodzenia – troparionie. Utwór ma charakter narracyjny. Śpiewany jest nie tylko na wieczerni i jutrzni, ale także na każdej z królewskich godzin kanonicznych. To krótki opis na kanwie Ewangelii św. Łukasza.

2. Opis postaci św. Józefa w hymnografii

Wiek i pochodzenie św. Józefa

Hymnografia przedstawia świętego Józefa, za wschodnią tradycją, jako starca w podeszłym wieku. Mówi o tym chociażby troparion wigilii: „Niegdyś przyszła do Betlejem Mariam, zapisać się ze starcem Józefem...” (*Минея. Декабрь*, s. 285, tłum. aut.) – określając męża Bogurodzicy słowem „πρεσβύτες” (cs. старец), oznaczającego starca. O ile termin ten można byłoby interpretować w dwójnasób, odnosząc go niekoniecznie do podeszłego wieku, ale do życiowego doświadczenia i pozycji społecznej, o tyle stichera na wieczerni Niedzieli po Bożym Narodzeniu mówi ewidentnie o wieku: „Przepowiednie proroków ujrzał w starości Józef Oblubieniec jawnie wypełniające się” (*Минея. Декабрь*, s. 386, tłum. aut.).

Istotnym jest też pochodzenie Józefa – jest on potomkiem proroka Dawida, o czym za Ewangelią wg św. Łukasza traktuje cytowany już wigilijny troparion: „Niegdyś przyszła do Betlejem Mariam, zapisać się ze starcem Józefem, jako pochodzącym z potomstwa Dawidowego” (*Минея. Декабрь*, s. 285, tłum. aut.). W oryginale użyty jest termin „ἐκ σπέρματος Δαυΐδ” (cs. от семени Давидова), co dosłownie znaczy „z nasienia Dawida”. Wyrażenie to kontrastuje z użytym różnie „ἄσπορον κωφορίας” (cs. безсеменное рождение) oznaczającym „brzemienność bez nasienia”.

Oblubieniec pojawia się w hymnach w towarzystwie proroka Dawida dość często w hymnografii Niedzieli po Bożym Narodzeniu. O ich rodzinnych powiązaniach świadczy sam fakt wspólnej celebracji pamięci. Ponadto w troparionie tego dnia (śpiewanym według II tonu) podmiot liryczny zwraca się do Józefa: „Zwiastuj, Józefie, cuda przodkowi Boga, Dawidowi: widziałeś Dziewicę rodzącą i z pasterzami wysławiałeś, z mędrkami oddawałeś pokłon, od anioła wieść przyjąłeś, módl się do Chrystusa Boga o zbawienie dusz naszych” (*Niedziela po Narodzeniu Chrystusa*, s. 2).

Wątpliwości św. Józefa

Wątpliwości św. Józefa wobec brzemienności Bogurodzicy z Ducha Świętego opisuje Ewangelista Mateusz w sześciu wersetach (Mt 1,19-25). Fragment ten czytany jest na świątecznych nabożeństwach trzykrotnie (podczas Liturgii Niedzieli przed Narodzeniem Chrystusa, podczas pierwszej królewskiej godziny wigilii i podczas jutrzni samego święta). Słowa rozterek są tematem kilku hymnów przedświątecznych. Opisują przytłaczającą Oblubienca wielką tajemnicę, która dokonuje się na jego oczach. Kluczową spośród wspomnianych tekstów jest seria czterech sticher-doksastikonów z godzin kanonicznych. Rozwijają one wątek, kreśląc obraz wewnętrznych rozterek Oblubienca Bogurodzicy.

W doksastikonie **pierwszej** królewskiej godziny czytamy:

To mówi Józef do Dziewicy:
Mario, cóż to takiego, co w Tobie widzę?
Wątpię i dziwię się,
przeraża się mój umysł.
Odejdź ode mnie w tajemnicy jak najszybciej,
Mario, cóż to takiego, co w Tobie widzę?
Zamiast szacunku hańbę,
zamiast radości smutek,
zamiast chwały zniewagę przyniosłaś mi.
Odtąd już nie zniosę ludzkich drwin,
bowiem od kapłanów przyjąłem cię ze świątyni
Pańskiej jako nieskalaną
i cóż widzę? (*Μινεя. Декабрь*, s. 307, tłum. aut.)

Pierwszy doksastikon pochodzi z pierwszej godziny kanonicznej i jest cytatem słów powiedzianych jakoby przez św. Józefa. Świadczy o tym wprowadzenie: „To mówi Józef do Dziewicy”. Dalej Józef pyta: „Mario, cóż to takiego, co w Tobie widzę?”. W greckim oryginale użyty jest zwrot „τι τὸ δρᾶμα τοῦτο” (cs. *что дело cue*). Starogreckie słowo „δρᾶμα” oznacza: czyn, wydarzenie, problem, kłopot. To pytanie św. Józefa do Bogurodzicy zostanie w tekście powtórzone. Co ciekawe, mimo identycznego brzmienia drugiej części pytania w greckim oryginale („ὃ ἐν σοὶ τεθέαμαι”), słowiańskie tłumaczenie przedstawia dwa różne warianty czasownika „widzę” za pierwszym i za drugim razem – „еже в тебе зрю” i „еже в тебе вижу”. Po powtórzeniu pytania św. Józef kontynuuje swoje przemyślenia. Józef żali się, że poślubiona z nim Maria przyniosła mu hańbę, smutek, zniewagę i stała się źródłem drwin wobec niego.

Swoje pełne smutku słowa Józef kończy pytaniem, nawiązującym do powtórzonego dwukrotnie pytania poprzedniego – „coż widzę?” (gr. *τι τὸ ὁρώμενον*; cs. *что видимое?*), dosłownie bardziej „coż jest widziane?”.

Hymn można potraktować jako jeden z najbardziej dramatycznych utworów liturgicznej hymnografii. Przedstawia bowiem przepełnione niezrozumieniem i żalem rozterki Józefa. Należy zwrócić uwagę, że utwory przewidziane na inne smutne lub mogące budzić twogę liturgiczne wspomnienia wydarzeń, chociażby ukrzyżowanie w Wielki Piątek, kończą się zwykle pocieszeniem lub po krzepieniem nadziei. W przypadku cytowanego doksastikonu pozostawia on pewne niedopowiedzenie, a jego myśl zostanie rozwinięta dopiero w kolejnych doksastikonach kolejnych godzin.

Konstrukcję utworu można więc przedstawić następująco:

- 1) wprowadzenie – przedstawienie nadawcy i adresata
- 2) pytanie Józefa do Bogurodzicy
- 3) wyrażenie zadziwienia, prośba o odejście
- 4) powtórzenie pytania Józefa do Bogurodzicy
- 5) wyrzuty Józefa
- 6) skrócone pytanie Józefa kończące kompozycję

Doksastikon **trzeciej** godziny królewskiej brzmi następująco:

Józefie, powiedz nam:

Jakże Dziewicę, którą przyjąłeś od świętych,
przyrowadzasz brzemienną do Betlejem?
Ja – rzecze – prorocтва wybadawszy
i wieść otrzymawszy od anioła
przekonałem się, że Boga Maria urodzi
w niewypowiedziany sposób,
któremu ze Wschodu przyjdą pokłonić się
magowie z darami godnymi
Panie, ze względu na nas wcielony,
chwała Tobie! (*Μινεя. Декабрь*, s. 312, tłum. aut.)

Drugi tekst to hymn śpiewany według trzeciego tonu (radosnego, stosunkowo rzadko używanego w hymnografii). To dialog podmiotu lirycznego, którym są wierni śpiewający pieśń, ze św. Józefem. W utwór wprowadza apostrofa: „Józefie, powiedz nam”, po której następuje pytanie skierowane do Józefa, jak się stało, że Dziewicę, którą przyjął czystą, przyprowadza teraz do Betlejem brzemienną. Józef odpowiada, że poślubiona mu Maria urodzi Boga, co sprawdził w prorocत्वach i o czym upewnił się (gr. *πέπεισμαι*) przez słowa anioła.

Pełne nadziei słowa brzmią już zupełnie inaczej niż pełne smutku i żalu westchnienie śpiewane na pierwszej godzinie kanonicznej. Starzec zapowiada już też wizytę magów. Kompozycję zamyka krótka doksologia wcielonego Chrystusa.

Konstrukcję utworu można przedstawić następująco:

- 1) wprowadzenie – przedstawienie nadawcy i adresata
 - 2) pytanie podmiotu lirycznego do Józefa
 - 3) odpowiedź Józefa
 - 4) zakończenie – apostrofa adoracyjna do Chrystusa
- Przytoczmy teraz doksastikon **szóstej** godziny królewskiej:

Przyjdźcie, noszący w sobie Chrystusa ludzie,
zobaczmy cud, który wszelki rozum przeraża i trwoży,
i pobożnie kłaniając się, wierni, zaśpiewajmy.
Dzisiaj do Betlejem brzemienna Dziewica
przychodzi urodzić Pana,
a poprzedzają Ją zastępy anielskie.
To widząc, zawołał Józef Oblubieniec:
Cóż to za przedziwne misterium w Tobie, Dziewico?
Jak zamierzasz urodzić,
Jałówko, która jarzma nie nosiłaś? (*Μινεя. Декабрь*, s. 318, tłum. aut.)

Zwrot „καὶ εὐσεβῶς προσκυνοῦντες, πίστει ἀνυμνήσωμεν” przetłumaczono na język cerkiewnosłowiański jako „и благочестно воспевающе, вернии, поклонимся”, zamieniając miejscami czasowniki.

Józef zostaje wprowadzony do tekstu dopiero w jego drugiej części i wypowiada dwa pytania świadczące o jego wątpliwości i niezrozumieniu misterium. W pierwszym pyta, cóż to za dziwna tajemnica/ misterium (gr. *ξέρον μυστήριον*) dokonująca się nad Bogurodzicą. W drugim zaś pytaniu określa Ją mianem „ἀπειρόσυχος Δάμαλις”. Rzeczownik „Δάμαλις” użyty w odniesieniu do Bogurodzicy (gr. *юница*) oznacza jałówkę, młodą krowę – jest zatem

trudnym do przetłumaczenia dosłownie, ze względu na kulturowe konotacje, terminem, podkreślającym oryginalnie w grece delikatność połączoną z młodym wiekiem. W sposób dosłowny (jałówka, cielę) termin przetłumaczony został na język angielski – „O calf who never bore the yoke of man” (*The Royal Hours of Nativity*). Źródło użycia tego terminu odnaleźć można w stauroteokionach, gdzie poza określeniem Bogurodzicy wspomnianym słowem Chrystus określany jest jako „Μόσχος” (cs. телец). Towarzyszący rzeczownikowi przymiotnik „ἀπειρόζυγος” został przetłumaczony na język cerkiewnosłowiański jako „неискусобрачная”, a więc ta, która nie ma doświadczenia małżeństwa. W rzeczywistości chodzi o brak doświadczenia noszenia jarzma (gr. ζυγός), nakładanego na zwierzęta. Owa jałówka nie doświadczyła jarzma, tak jak i Bogurodzica nie doświadczyła małżeństwa. Ks. H. Paprocki tłumaczy zwrot: „Nieznająco małżeństwa młoda Dziewico” (*Miesiąca grudnia 25 dnia*, s. 9).

Konstrukcję utworu można przedstawić następująco:

- 1) wezwanie podmiotu lirycznego do wszystkich ludzi
- 2) narracja
- 3) wprowadzenie Józefa (narracyjne)
- 4) pytanie Józefa (1)
- 5) pytanie Józefa (2)

W doksastikonie ostatniej (**dziewiętej**) z godzin królewskich czytamy:

Gdy Józef, Dziewico,
smutkiem spętany szedł do Betlejem,
wołałaś do niego:
Dlaczego, widząc mnie brzemienną,
smucisz się i wątpisz,
nie rozumiejąc budzącego bojaźń misterium,
które dokonało się ze mną?
Odrzuć wszelki lęk, poznając rzeczy przestawne.
Bóg bowiem zstępuje na ziemię ze względu na miłosierdzie,
teraz jest w moim łonie, gdzie przyjął ciało.
Gdy ujrzysz Go urodzonego, jak zechce,
napelnisz się radością i pokłonisz się Mu
jako swemu Stwórcy,
któremu nieustannie śpiewają aniołowie
i wysławiają z Ojcem i Duchem Świętym. (*Μινεя. Декабрь*, s. 323, tłum. aut.)

Józef był spętany smutkiem (gr. λύπη ἐπιτρόσκετο). To stwierdzenie nawiązuje do smutku, jakim ogarnięta była Bogurodzica czuwająca przy ukrzyżowanym Chrystusie. W dalszej części hymnu zostaje pocieszony. To aluzja do pocieszenia, jakie otrzymała Matka Boża od Chrystusa (choćby w słowach hirmosu dziewiętej pieśni kanonu Wielkiej Soboty „Nie płacz nade Mną, Matko”).

Konstrukcję utworu można przedstawić następująco:

- 1) wprowadzenie – przedstawienie nadawcy, adresata i okoliczności
- 2) pytanie Bogurodzicy do Józefa (próba uspokojenia i wyjaśnienia)
- 3) wezwanie Bogurodzicy do Józefa o porzucenie strachu

4) teologiczny opis wcielenia dokonany przez Bogurodzicę z zawartą na końcu krótką doksologią ku czci Świętej Trójcy

Wątpliwości Józefa są też tematem pierwszej stichery na „Panie, wołam” na wieczerni 20 grudnia (w pierwszym dniu przedświęcia Narodzenia), a więc tekstu de facto inaugurującego liturgiczne przedświęcie: „Przedświątujemy, ludzie, Narodzenie Chrystusa i wzniosłszy umysł ku Betlejem, wnieśmy się myślą, i ujrzyjmy duchowymi oczami Dziewicę, idąc urodzić w pieczarze Pana i Boga wszystkich. Jego to mnogość cudów, widząc Józef, mniemając, że widzi człowieka spowitego w pieluszki jako dziecko, domyślał się, że Bogiem jest prawdziwym, dającym naszym душom wielkie miłosierdzie” (*Μινεя. Декабрь*, s. 83, tłum. aut.). W innym z hymnów – doksastikonie apostychów na jutrzni w dniu 22 grudnia (śpiewanym według tonu piątego) padają słowa Bogurodzicy zwrócone do Józefa. Matka Boża, widząc smutek, zakłopotanie Józefa wzywa go, by nie smucił się lub też nie był posępny (gr. Μη στύγναζε). Zapewnia go, że jego smutek przemieni się w radość po narodzeniu Chrystusa: „Nie smuć się, Józefie, widząc moje łono, ujrzysz bowiem zrodzonego przeze mnie i uradujesz się, i jako Bogu, oddasz Mu pokłon” (*Μινεя. Декабрь*, s. 222, tłum. aut.).

O rozterkach św. Józefa wspomina też Akatyst do Bogurodzicy. W kontakionie 4. czytamy: „Nękany nawałnicą sprzecznych myśli, zasmucił się nieskazitelny Józef, znając Cię niezamężną, rozmyślał o tajemnym związku, Przechyła: dowiedziawszy się jednak o Twym poczęciu od Ducha Świętego, rzekł: Alleluja” (*Akatyst Zwiastowania Przenajświętszej Bogurodzicy*, s. 33.).

Temat wątpliwości św. Józefa w sposób naturalny przeniknął do ikonografii. Stanowi to oddzielne zagadnienie, ale z uwagi na jego silny związek z hymnografią, warto je zasygnalizować. Oblubieniec występuje na ikonie Narodzenia Chrystusa z boku od centralnych postaci Bogurodzicy i Chrystusa. Jego poza wyraża zdumienie i niemożność zrozumienia misterium narodzin. Na wielu ikonach sama Bogurodzica zwrócona jest twarzą nie do Swojego Syna, ale do św. Józefa, jakby próbując ze wszystkich sił pomóc Oblubieńcowi (Κρυκοβ, 2010). Przedstawienia takie pojawiają się w IV-V w. Niektórzy badacze upatrują w refleksyjnej pozie Józefa inspiracji antycznej sztuki greckiej i rzymskiej, w której w podobny sposób przedstawiano rozmyślających filozofów (Pitts, 1988).

Józef Oblubieniec a Józef z Arymatei

Poeci liturgiczni nie mogli również nie zauważyć zbieżności imion dwóch postaci zaangażowanych w początek i koniec ziemskiej drogi Zbawiciela. O ile Oblubieniec związany był z narodzinami Chrystusa, o tyle Jego pogrzebu po ukrzyżowaniu dokonał św. Józef z Arymatei. Obie postaci połączyło poza imieniem także bezgraniczne oddanie Chrystusowi. W Wielką Sobotę na jutrzni słyszymy w 172. wersecie lamentacji: „Józef, który dawno temu

nosił Ciebie, ucieka, a teraz inny Józef grzebie Ciebie” (*Wielki Tydzień i święto Paschy...*, dz. cyt., s. 127.).

Hymnograf w pierwszej części nawiązuje do wydarzenia, kiedy to Józef Oblubieniec, by ratować dziecię -Chrystusa przed szaleńczym gniewem Heroda, uciekł wraz z Bogurodzicą i Chrystusem do Egiptu. Używa czasu teraźniejszego, jednak odnosi się do wydarzenia historycznego. Druga część poświęcona jest już Józefowi z Arymatei, który posłużył ukrzyżowanemu Chrystusowi pogrzebem.

Inne motywy

Święty Józef określany jest jako sprawiedliwy. Jego sprawiedliwość wynikała ze świętości życia, ale i z jego pobożnego szacunku, którym otaczał Bogurodzicę. Katyżka poetka z jutrzni 22 grudnia przytacza słowa, jakimi zwracał się do Niej i adorował Ją jako Bogurodzicę: „Opiewając Dziewicę rodzącą Przedwieczne Słowo, Józef Sprawiedliwy wołał: Widzę Cię, jako świątynię Pana, noszącą Tego, Który przyszedł zbawić wszystkich ludzi i Który opiewających Go czyni z miłosierdzia świątyniami Bożymi” (*Минея. Декабрь*, s. 211, tłum. aut.).

Orędowniczą moc św. Józefa, ale i jednocześnie proroka Dawida i apostoła Jakuba opiewa katyżka poetka po trzeciej pieśni kanonu jutrzni niedzieli po Bożym Narodzeniu: „Sprawiedliwego Józefa, Dziewicy Oblubieńca, wraz z Dawidem i Jakubem godnie opiewajmy, oni bowiem, chodząc po ścieżce sprawiedliwej, osiągnęli niebiańskie przybytki, godnie weseląc się z aniołami i prosząc o odpuszczenie naszych grzechów” (*Минея. Декабрь*, s. 389, tłum. aut.).

Święty Józef pojawia się w jednym z tekstów wigilii (dokastikon laudesów na jutrzni w dniu 24 grudnia) jako jeden z adresatów wezwań do przygotowania. Hymny przedświęcia cechuje dynamika, połączona z duchowym szykowaniem się do wielkiego wydarzenia, stąd poszczególne osoby, a nawet Betlejem i żłóbek są zapraszane do przygotowania się do przyjęcia Zbawiciela. Józef wezwany jest do przyścia do Betlejem, by wziąć udział w spisie mieszkańców: „Idź, Betlejem, szykuj się do Narodzin, Przyjdź, Józefie, zapisz się z Marią” (*Минея. Декабрь*, s. 300, tłum. aut.).

3. Akatyst ku czci św. Józefa

Stosunkowo późnym przykładem poezji religijnej ku czci św. Józefa jest akatyst ku jego czci, niezaliczający się jednak do tradycyjnej hymnografii liturgicznej. Został napisany w języku cerkiewnosłowiańskim. Jego autorem jest Piotr S. Kazanski (1819-1878), profesor Moskiewskiej Duchownej Akademii, a do użytku tekst dopuścił Synod Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w 1871 roku (*Акафист святому и праведному Иосифу...*). Autor wyraźnie inspirował się tekstem apokryficznej Protoewangelii Jakuba. Z uwagi na późne pochodzenie tekstu i brak niepodważalnego autorytetu tekstu akatysty, zo-

stanie on pokrótce omówiony oddzielnie od hymnografii liturgicznej.

Tekst akatysty nie zwraca uwagi na wiek św. Józefa, co może być potraktowane niejednoznacznie podejściem do starczego wieku Oblubieńca, lub wręcz późniejszymi wpływami zachodniej tradycji i próbą „odmłodzenia” świętego. Akatyst wyraźnie jednak zaznacza pochodzenie Józefa od Jessego (ojca Dawida) w słowach: „Raduj się, czcigodna latorośli korzenia Jessego” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* ikos 1, tłum. aut.).

Historia Józefa zaczyna się od wybrania go na męża Bogurodzicy spośród innych pobożnych mężczyzn: „Arcykapłan Zachariasz zawołał do Pana: Panie, okaż męża, godnego zaręczyć się z Dziewicą. Kiedy zaś zakwitła gałązka Józefa, wręczając mu Dziewicę, wołał Bogu: Alleluja” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* kontakion 2, tłum. aut.). Powodem wybrania Józefa było jego święte i cnotliwe życie: „Znana jest wszystkim krańcom ziemi sprawiedliwość Twoja, święty Józefie (...) ze względu na silną wiarę, czystość, pokorę i doskonałość we wszystkich cnotach zostałeś wybrany” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* ikos 2, tłum. aut.).

Po rozwianiu przez anioła wszelkich wątpliwości co do czystości Bogurodzicy, Józef przyjmuje Bogurodzicę do domu. Z tego tytułu określany jest jako „obrońca i świadek Dziewictwa Najświętszej Marii” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* ikos 1, tłum. aut.). W kontakionie 5. czytamy: „Przyjawszy wybraną przez Boga Pannę do swego domu, błogosławiony Józefie, kochałeś Ją, jako Tobie zaręczoną, czciłeś Ją jako Najczystszą Dziewicę i Matkę Zbawiciela świata, i służyłeś jej z bojaźnią i pobożnością, trudząc się z całej duszy, aby dokonało się wszystko zapisane w prawie i prorokach” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* kontakion 5, tłum. aut.).

Ikos piąty wspomina o narodzinach i wizycie magów: „Widząc w żłobie betlejemskiej gwiazdę, która zajaśniała od Jakuba, jako pierwszy pokłoniłeś się Narodzonemu, a kiedy przynosili Mu niebo gwiazdę aniołowie śpiew, pasterze wyznanie, a magowie pokłon, Ty, sprawiedliwy Józefie, całego siebie przyniosłeś w darze Panu, i życie i troskę i trud oddając na służenie Mu” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* ikos 5, tłum. aut.). W cytowanym ikosie nie trudno nie dostrzec parafrazy stichery wieczerni Narodzenia Chrystusa, w której także wymieniane są dary przyniesione przez całe stworzenie nowo narodzonemu Zbawicielowi: „Każde ze stworzonych przez Ciebie stworzeń przynosi Tobie dar wdzięczności: aniołowie pieśń, niebo gwiazdę, magowie dary, pasterze zadziwienie, ziemia grotę, pustynia żłób, my zaś Matkę Dziewicę” (*Мисіаца грудня 25 дня...* op. cit., s. 20).

Akatyst podkreśla wyjątkową orędowniczą moc św. Józefa jako szczególnie zasłużonego dla misterium Wcielenia Syna Bożego: „stojąc przed Tronem Chrystusa Boga naszego i mając wielką ku Niemu śmiałość, módl się za nas” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* kontakion 1, tłum. aut.). Orędowniczą moc wyraża szczególnie także refren każdego ikosu śpiewany dwunastokrotnie:

„Raduj się, sprawiedliwy Józefie, rychły pomocniku i orędowniku za nasze dusze” (refren ikosu).

Wstawiennicza siła świętego tłumaczona jest także posłuszeństwem, jakie w swojej pokorze okazywał Józefowi Jezus Chrystus: „Wybawić możesz każdego, kto przybiega do twego orędownictwa i pomocy, błogosławiony Józefie. Jakże bowiem Ten, który na ziemi był tobie we wszystkim posłuszny, nie usłyszysz cię stojącego teraz przed Nim?” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* kontakion 10, tłum. aut.).

Święty Józef stawiany jest jako wzór wiary. Określany jest nawet mianem „Nowego Abrahama”. Jednym z wydarzeń obrazującym siłę wiary jest ucieczka do Egiptu: „Nie pytałeś, wspaniały Józefie, aniola, który nakazał ci uciekać do Egiptu, czy, zbawiając innych, nie może zbawić siebie. Jako mąż wiary, niczym Nowy Abraham, będąc zawsze gotów na posłuszeństwo, nie rozmyślając o trudach podróży, ani nie dopytując o czas powrotu, z Marią i dziećmi skierowałeś wnet swe kroki do Egiptu” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* kontakion 7, tłum. aut.).

Oblubieniec przyrównywany jest do jeszcze innej postaci ze Starego Testamentu – patriarchy Józefa, z którym

łączy imię i geograficzny motyw Egiptu: „Nowym okazałeś się Józefem w Egipcie większym od dawnego patriarchy, który zbawił lud egipski od głodu. Ty bowiem wybawiłeś od śmierci Zbawiciela świata i ludowi egipskiemu, ginącemu od plagi bezbożności chleb życia przyniosłeś” (*Акафист святому и праведному Иосифу...* ikos 7, tłum. aut.).

Zakończenie

Analiza hymnów poświęconych św. Józefowi Oblubieńcowi potwierdza postawioną na początku artykułu tezę, że jest to postać niezwykła. Przygląda się dokonującemu się wielkiemu misterium. Jest bardziej jego obserwatorem niż uczestnikiem. Wiedza na temat cudu Wcielenia jest Józefowi odkrywana stopniowo. Wyrażają to zwłaszcza doksastikony godzin królewskich wigilii Bożego Narodzenia, przez co drogę Józefa poznają częściowo także wierni wsłuchujący się w teksty liturgiczne. W prawosławnej myśli liturgicznej Oblubieniec jawi się ponadto jako wzór sprawiedliwości, opiekuńczości i przyzwoitości.

Bibliografia

- Krúkov, I., igumen (2010). *Ikonografiã sv. Iosifa* [Крюков, И., Игумен (2010). *Иконография св. Иосифа*]. [online] <https://bogoslav.ru/article/728793>, [5.02.2022].
- Krúkov, I., igumen (2012). *Počítanie I. O. na hristianskom Vostoke i v Rossii*. W: *IOSIF OBRUČNIK, Pravoslavnaâ Ènciklopediã*. [Крюков Иосиф, Игумен (2012) *Почитание И. О. на христианском Востоке и в России*. W: *ИОСИФ ОБРУЧНИК, Православная Энциклопедия*]. [online] <https://www.pravenc.ru/text/1470695.html>, [23.02.2022].
- Pitts, T.R. (1988). *The Origin and Meaning of Some Saint Joseph Figures in Early Christian Art*. Dissertation. GA, P.1. Athens.
- Akafist svätomu i pravednomu Iosifu, obručniku Presvâtoj Devy Marii*. [*Акафист святому и праведному Иосифу, обручнику Пресвятой Девы Марии*]. [online] <https://akafistnik.ru/akafisty-svyatym/akafist-svyatomu-i-pravednomu-iosifu-obruchniku-presvyatoj-devy-marii/>, [4.03.2022].
- Akatyst Zwiastowania Przenajświętszej Bogurodzicy*. (2010). Hajnówka.
- Miesiąca grudnia 25 dnia. Narodzenie Pana i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*. (H. Paprocki, tłum.). [online] <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/tum-14-boze-narodzenie.pdf>, [17.01.2022].
- Mineã. Dekabr'*. (2002) Moskwa. [*Минея. Декабрь* (2002) Москва].
- Niedziela po Narodzeniu Chrystusa*. [online] <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/festum-15-niedziela.pdf>, [31.01.2022].
- The Royal Hours of Nativity*, [online] <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj39PM75zxAhVHiIsKHbOtBmoQFjAieg-QICBAE&url=https%3A%2F%2Fwww.stsymeon.com%2Ffiles%2FPrintable-Services%2FThe-Royal-Hours-of-Nativity.pdf&usg=AOvVaw0oj6frpmCFcVsVMBRpUBWm>, [4.02.2022].

Rozmiar artykułu: 0,7 arkusza wydawniczego

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU

ADRES REDAKCJI
ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl